

EENZAME OUDEREN: EEN
SYSTEMATIC REVIEW NAAR DE INZET
VAN (HONDEN ALS) HUISDIEREN EN
ANIMAL ASSISTED ACTIVITIES

Aimée van Schaik

BACHELORTHESE

Eerste begeleider: Stans Drossaert

Tweede begeleider: Erik Taal

Externe begeleider: Ellen van Zon

Gezondheidspsychologie en Technologie

Universiteit Twente, Enschede

Augustus 2018

Abstract

ACHTERGROND: Door de toenemende vergrijzing in Nederland is eenzaamheid onder ouderen een toenemend probleem. Van de 65+ers in 2015 was 12% eenzaam (360.000). Deze eenzaamheid brengt negatieve gevolgen met zich mee als depressieve en angstige gevoelens. Daarom is er behoefte aan interventies. Er zijn al verschillende vormen van interventies maar de inzet van huisdieren of (hulp)honden is nog relatief onbekend.

DOEL: Onderzoeken wat er bekend is over de inzet van (hulp) honden bij eenzame ouderen met als doel eenzaamheid te verminderen. Hierbij wordt gekeken naar de positieve en negatieve uitkomsten van onderzoeken naar zowel (honden als) huisdieren en Animal Assisted Activities (AAA).

METHODE: Er werd in de databases Scopus, Google Scholar en FindUT gezocht naar literatuur over huisdieren en honden en de relatie met de kwaliteit van leven bij (eenzame) ouderen. Over de gevonden literatuur werd een literatuur review gedaan waarin gekeken werd naar het doel en de doelgroep, het design, de positieve en negatieve uitkomsten en de beperkingen van de onderzoeken.

RESULTATEN: Er werden 15 artikelen gevonden die voldeden aan de in- en exclusiecriteria. De 15 gevonden studies werden opgedeeld in twee categorieën: (honden als) huisdieren (11 artikelen) en Animal Assisted Activities (AAA) (vier artikelen). De onderzoeken waren wisselend van uitkomst en kwaliteit. Vier artikelen vonden een positieve relatie tussen (honden als) huisdieren en sociaal welzijn. Drie artikelen vonden een positieve relatie tussen (honden als) huisdieren en fysieke gezondheid, twee artikelen vonden een negatieve relatie. Eén artikel vond een positieve relatie tussen (honden als) huisdieren en emotioneel welzijn, drie vonden een negatieve relatie. Vier artikelen vonden positieve relaties tussen AAA en de drie bovengenoemde categorieën.

CONCLUSIE: De artikelen geven een wisselend beeld over de uitkomsten van de inzet van (honden als) huisdieren bij eenzame ouderen. Er is met name behoefte aan meer, diepgaander onderzoek, van betere kwaliteit, naar de inzet van (honden als) huisdieren bij eenzame ouderen. Met name in de huisdieren categorie spraken de artikelen elkaar tegen, in de AAA categorie leken de artikelen overwegend positieve uitkomsten te laten zien.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	3
2. Methode	6
2.1 Zoekmachine en zoektermen	6
2.2 Inclusie- en exclusiecriteria	6
2.3 Gevonden literatuur	6
2.4 Data extractie	7
3. Resultaten	8
3.1 Zoekresultaten	8
Tabel 1: <i>Karakteristieken van onderzoek naar honden als huisdieren</i>	9
Tabel 2: <i>Karakteristieken van onderzoek naar Animal Assisted Activities</i>	16
3.2 Kenmerken van de studies.....	19
3.3 Gevonden uitkomsten van (honden als) huisdieren.....	20
3.3.1 Effecten van (honden als) huisdieren op sociaal welzijn.....	20
3.3.2 Effecten van (honden als) huisdieren op de fysieke gezondheid.....	21
3.3.3 Effecten van (honden als) huisdieren op emotioneel welzijn.....	22
3.4 Gevonden uitkomsten van Animal Assisted Activities	22
4. Discussie	24
4.1 Onderzoeksvragen	24
4.1.1 Positieve uitkomsten (honden als) huisdieren	24
4.1.2 Negatieve uitkomsten (honden als) huisdieren.....	25
4.1.3 Positieve uitkomsten Animal Assisted Activities	25
4.2 Opvallende uitkomsten.....	26
4.3 Limitaties	27
4.4 Aanbevelingen	27
4.5 Conclusie	28
Referenties	29

1. Inleiding

Nederland vergrijst. Begin 2015 woonden er 3 miljoen 65-plussers in Nederland, dit was op dat moment 18,7% van de bevolking (Volksgezondheid en Zorg, 2016). De grootte van dit aantal heeft onder andere te maken met de stijgende levensverwachting. In 1950 was de gemiddelde leeftijdsverwachting bij de geboorte voor mannen namelijk nog 70,3 jaar, en voor vrouwen 72,6 jaar. In 2016 lag deze verwachting voor mannen echter al op 79,9 jaar en voor vrouwen op 83,1 jaar (Volksgezondheid en Zorg, 2016). Doordat mensen steeds ouder worden is er sprake van vergrijzing van de Nederlandse bevolking. Deze vergrijzing brengt bepaalde problematiek met zich mee, één van deze problemen is eenzaamheid onder ouderen (Volksgezondheidszorg, 2016). In Nederland was in 2015 ongeveer 12%, van de 65-plussers eenzaam (van Beuningen & de Witt, 2016). Dit komt neer op ongeveer 360.000 eenzame ouderen in Nederland op het moment van meten.

Eenzaamheid kan gedefinieerd worden als het subjectief ervaren van een onplezierig of ontoelaatbaar gemis aan (kwaliteit van) bepaalde sociale relaties (Van Tilburg & De Jong Gierveld, 2007). Deze eenzaamheid wordt opgedeeld in twee soorten, namelijk sociale en emotionele eenzaamheid (van Tilburg & de Jong Gierveld, 2007). Er wordt over sociale eenzaamheid gesproken als het aantal contacten dat men heeft niet aan de verwachtingen voldoet en van emotionele eenzaamheid als de bestaande relaties onvoldoende emotionele steun bieden.

Volgens Dugan en Kivett (1994) lijden ouderen vooral aan de emotionele vorm van eenzaamheid. Dit houdt dus in dat de eenzame ouderen geen voldoening halen uit de sociale contacten die zij hebben. Ook het ervaren gemis van intimiteit en de mogelijkheid om anderen te verzorgen kan hierin meespelen (Dugan & Kivett, 1994). Deze gevoelens kunnen bijvoorbeeld veroorzaakt worden doordat ouderen minder bezoek krijgen van hun nabestaanden dan zij zouden willen, of door het overlijden van een partner. Gevolgen van emotionele eenzaamheid zijn onder andere depressieve en angstige gevoelens (Dugan & Kivett, 1994).

Zoals hierboven al kort genoemd, zijn er een aantal mogelijke aanleidingen voor eenzaamheid die specifiek te maken hebben met de leeftijd van de doelgroep. Een eerste mogelijke aanleiding werd gevonden door Tornstam (1992), hij vond in zijn onderzoek dat ongehuwde personen eenzamer zijn dan gehuwde personen. Op latere leeftijd komt het vaak voor dat één van de partners komt te overlijden en daarmee de ander alleen achterlaat, hiermee wordt de achtergebleven partner gevoeliger voor eenzaamheid. Dit ondersteunt ook de eerder genoemde gevolgen die invloed hebben op het ontstaan van emotionele

eenzaamheid. Ook heeft het overlijden van de partner invloed op de sociale participatie, ouderen zonder partner van boven de 75 jaar zijn over het algemeen minder actief betrokken dan ouderen van dezelfde leeftijd waarvan de partner nog leeft (van Tilburg & de Jong Gierveld, 2007). Als tweede mogelijke aanleiding, speelt naast het overlijden van partners ook het overlijden van andere naasten een rol. Ouderen hebben vaak vriendschappen die al een groot deel van hun leven meegaan, deze gemeenschappelijke achtergrond en het gedeelde leven spelen een grote rol in het voorkomen van eenzaamheid (van Tilburg & de Jong Gierveld, 2007). Echter vanwege de hoge leeftijd vallen ook deze relaties langzaam weg en blijven ouderen alleen achter met alle gevolgen van dien. Als derde mogelijke aanleiding blijkt dat ouderen die alleen maar hechte relaties onderhouden met kinderen en andere familieleden meer kans hebben om eenzaam te worden dan ouderen die een breder netwerk van relaties onderhouden, denk hierbij aan kennissen of buren (van Tilburg & de Jong Gierveld, 2007). Ten vierde lijden ouderen regelmatig aan gezondheidsproblematiek die de mobiliteit vermindert, hierdoor zijn ouderen fysiek minder goed in staat om sociale contacten te onderhouden (van Beuningen & de Witt, 2016). Ongeveer tweederde (65%) van de eenzame ouderen voelt zich belemmerd in activiteiten als gevolg van gezondheidsproblemen of ouderdom (van Beuningen & de Witt, 2016). Als laatste kan ook de achteruitgang van het gehoor een rol spelen in het veroorzaken van eenzaamheid (Dugan & Kivett, 1994), mogelijk omdat dit de communicatie belemmert.

Eenzaamheid onder ouderen gaat gepaard met een aantal negatieve gevolgen voor zowel de fysieke als mentale gezondheid. Eén van de dingen die gelinkt wordt aan eenzaamheid is depressie (Ernst & Cacioppo, 1999; Cacioppo, Hughes, Waite, Hawkey, & Thisted, 2006). Depressieve symptomen zijn, met name onder ouderen, een belangrijke indicator voor de algemene welzijn en gezondheid (Cacioppo et al., 2006). Dit is onder andere terug te zien in de afname van de kwaliteit van leven (Jakobsson & Hallberg, 2005). Eenzame ouderen voelen zich minder gelukkig of tevreden met het leven (van Beuningen & de Witt, 2016). Een tweede gevolg van eenzaamheid is dat de ouderen zich vervreemd gaan voelen van de samenleving en daardoor steeds meer moeite krijgen met het vertrouwen van anderen en hierdoor weer slechter sociale contacten leggen (van Beuningen & de Witt, 2016). Een derde klacht die eenzaamheid met zich mee kan brengen is een vergroot risico op hartaanvallen of hartziektes (Gilbey, McNicholas, & Collis, 2007). Verder wordt er gedacht dat eenzaamheid een voorspeller is voor slaapproblemen, angst, maagzweren en hoofdpijn (Gilbey et al., 2007).

Om de nadelige gevolgen van eenzaamheid terug te dringen en de kwaliteit van leven van deze ouderen te verbeteren wordt er gebruik gemaakt van en geëxperimenteerd met

verschillende interventies. Voorbeelden van deze interventies zijn huisbezoeken, kringgesprekken of dagjes uit (Fokkema & Van Tilburg, 2007). Zo is bijvoorbeeld stichting Humanitas één van de stichtingen die mensen probeert met elkaar in contact te brengen, bijvoorbeeld door de inzet van zogenoemde “maatjes” (www.humanitas.nl). Ook vanuit de overheid wordt geprobeerd bewustzijn te creëren voor het probleem dat eenzaamheid vormt onder ouderen, dit gebeurt aan de hand van de “één tegen eenzaamheid”-campagne (rijksoverheid, 2018).

Een nog relatief onbekende vorm van interventie is de inzet van (hulp)honden bij de doelgroep van eenzame ouderen. In de literatuur komt naar voren dat honden, of huisdieren in het algemeen, mogelijk een positieve invloed kunnen hebben op het sociale, fysieke en emotionele welzijn van mensen. Hieronder worden twee verschillende mogelijkheden voor de inzet van honden besproken. De eerste mogelijkheid is het hebben van een (hond als) huisdier. Mogelijk kan het hebben van een huisdier effect hebben op de eenzaamheid van de eigenaar. Het artikel van Wells (2009) heeft verschillende mogelijke voordelen gevonden, huisdieren worden namelijk gezien als een bron van gezelschap, support en vermaak. Verder kwam naar voren dat er mogelijke voordelen waren voor de lichamelijke gezondheid, zoals een lagere bloeddruk en hartslag (Wells, 2009). De tweede mogelijkheid is de inzet van Animal Assisted Activities (AAA), dit zijn recreatieve programma's of bezoeken met het doel mensen met speciale behoeftes te helpen. Hierbij kan onder andere gedacht worden aan wekelijkse huisbezoeken van vrijwilligers met huisdieren, zoals bijvoorbeeld stichting ZorgDier dit organiseert (zorg tegen eenzaamheid, 2018). Ook stichting Hulphond heeft recentelijk een pilot uitgevoerd waarin een aantal eenzame ouderen wekelijks samenkwamen en oefeningen met hulphonden uitgevoerd werden. Echter is er nog relatief weinig bekend over de inzet van honden bij deze doelgroep en de effecten hiervan, en mist er nog veel literatuur. Daarom wordt er in dit literatuuronderzoek gekeken naar wat er al wel bekend is over de inzet van honden bij eenzame ouderen. Dit wordt gedaan aan de hand van de volgende onderzoeksvragen: 1, *“Wat laat onderzoek zien over de positieve en negatieve effecten van een hond als huisdier bij ouderen?”* en 2, *“Wat laat onderzoek zien over de positieve en negatieve effecten van Animal Assisted Activities bij ouderen?”*

2. Methode

2.1 Zoekmachines en zoektermen

Relevante literatuur voor dit literatuuronderzoek werd gezocht via Scopus, Google Scholar, en FindUT, de zoekmachine van de universiteit Twente. Er werd gebruik gemaakt van de volgende zoektermen en searchstrings: “service dog*”, “assistance dog*”, “animal assisted therapy”, “animal assisted activities”, “loneliness AND “animal assisted activities”, loneliness AND “animal assisted therapy”, loneliness AND elder*, loneliness AND “service dog*”, loneliness AND “assistance dog*”, loneliness AND dog*, loneliness AND elder* AND dog*, en loneliness AND elder* AND “animal assisted activities”. Verder werd er naar literatuur gezocht aan de hand van cross-referenties.

2.2 Inclusie- en exclusiecriteria

Artikelen werden meegenomen indien: [1] de artikelen gericht waren op het onderzoeken van de relatie tussen (huis)dieren en de kwaliteit van leven, of [2] als er sprake was van artikelen over de Animal Assisted Activities (AAA) of Animal Assisted Therapy (AAT), en [3] de artikelen gebaseerd waren op empirisch onderzoek, en [4] het onderzoek gericht was op een populatie waar ouderen (65+) tenminste deel van uitmaakten, en [5] er tenminste honden aanwezig waren in de categorie (huis)dieren.

Exclusiecriteria waren: [1] als er geen honden voorkwamen in het onderzoek, [2] als de dieren ingezet werden bij een doelgroep met een specifiek ziektebeeld als diabetes of blindheid en [3] er geen ouderen in de doelgroep voorkwamen.

2.3 Gevonden literatuur

Uit de eerder genoemde zoekopdrachten kwamen 349 toegankelijke artikelen. Na het bekijken van de titels bleven hiervan nog 36 schijnbaar relevante artikelen over. Hiervan vielen er 21 af op basis van de exclusiecriteria. Van de overige 15 artikelen voldeden er drie aan de inclusiecriteria, de overige 12 artikelen werden gebruikt voor het vinden van cross-referenties. Op basis van deze cross-referenties werden nog 29 mogelijk relevante artikelen gevonden. Na het toepassen van de in- en exclusie criteria op deze 29 artikelen bleven er nog 12 artikelen over. De in totaal 15 artikelen die voldeden aan de in- en exclusie criteria werden uiteindelijk meegenomen in de literatuur review.

2.4 Data extractie

In literatuur is naar een aantal dingen gekeken. Deze informatie wordt beschreven in Tabel 1 en Tabel 2. Ten eerste werd er gekeken naar het doel en de doelgroep van de studie. Ten tweede werd er gekeken naar de kenmerken van het onderzoek, hieronder vielen onderzoeksdesign, aantal participanten, meetinstrumenten en meetmomenten. Vervolgens werd er gekeken naar de voordelige en nadelige uitkomsten die in de onderzoeken naar voren kwamen. Als laatste werd bekeken welke beperkingen het onderzoek kende. Tabel 1 geeft een overzicht hiervan over de elf artikelen die gevonden zijn met betrekking tot huisdieren en Tabel 2 geeft een overzicht van de vier artikelen die gevonden zijn met betrekking tot Animal Assisted Activities.

3. Resultaten

3.1 Zoekresultaten

Met behulp van de zoekstrategie en toepassing van de in- en exclusiecriteria werden 15 artikelen gevonden. Deze onderzoeken worden op pagina 9 t/m 18 beknopt beschreven in Tabel 1 en 2 en worden verder toegelicht in. Vervolgens is per categorie beschreven wat voor type studies en interventies er zijn gevonden. Van de 15 artikelen hadden er 11 betrekking op (honden als) huisdieren (Tabel 1) en vier op Animal Assisted Activities (Tabel 2).

Tabel 1. *Karakteristieken van Onderzoek naar Honden als Huisdieren.*

Auteur(s)	Doel & doelgroep	Kenmerken van het onderzoek	Voordelige uitkomsten	Nadelige uitkomsten	Beperkingen
1. Gilbey, McNicholas & Collis, 2007	<p>Testen of het hebben van een huisdier eenzaamheid helpt verminderen.</p> <p>Doelgroep: Mensen die op zoek zijn naar een nieuw huisdier.</p> <p>Participanten: 16-78 jarigen</p>	<p>Design: Longitudinale studie.</p> <p>T1: N=151, als participanten zoeken naar een huisdier T2: N=59, 6 maanden na T1</p> <p>Instrument: UCLA-Loneliness Scale</p>	<p>Geen significante voordelige effecten gevonden op eenzaamheid.</p>		<p>Onderzoek niet uitsluitend op honden gericht.</p> <p>Er kunnen andere factoren meespelen die invloed hebben op eenzaamheid.</p> <p>Er zijn ook participanten meegenomen die bij T1 al een huisdier bezaten.</p> <p>Hoge drop-out.</p>
2. McNicholas & Collis, 2000	<p>Onderzoeken van de rol van huisdieren als sociale katalysatoren.</p> <p>Participant als observator.</p>	<p>Design: Observationeel onderzoek. Participant observer.</p> <p>N=1</p> <p>Random verdeeld 5 dagen in de conditie met hond en 5 dagen in de conditie zonder hond.</p> <p>Observeren door middel van interacties turven. Noteren van aantal en lengte interacties. Noteren gender en relatie tot interactie.</p>	<p>Significant meer sociale interacties als de onderzoeker begeleid wordt door de hond (156 om 50).</p> <p>Effect is het grootst bij vreemden en het kleinst bij vrienden.</p> <p>Lengte interacties werd niet beïnvloed door de hond.</p> <p>Meer contact met vrouwen (123 om 83).</p>		<p>Geslacht van interactie partners beïnvloed door grote hoeveelheid vrouwen op de Psychologie vakgroep van de universiteit, waar het onderzoek uitgevoerd werd.</p> <p>Tegelijkertijd participant en waarnemer.</p>

Tabel 1. *Karakteristieken van Onderzoek naar Honden als Huisdieren (vervolg).*

Auteur(s)	Doel & doelgroep	Kenmerken van het onderzoek	Voordelige uitkomsten	Nadelige uitkomsten	Beperkingen
3. Kwong & Bartholomew, 2011	<p>Het onderzoeken van de band tussen mens en dier vanuit het perspectief van een hechtingstheorie bij mensen die een hulphond verloren zijn.</p> <p>Doelgroep: Werknemers van hondentrainingscentra die tenminste één hulphond verloren zijn.</p>	<p>Design: Kwalitatief onderzoek</p> <p>N=25</p> <p>Eénmalig interview met vragen over hechting, verzorging en verlies van een hulphond.</p>	<p>Overwegend goede band met de hulphond.</p> <p>Er werd overwegend plezier beleefd aan het verzorgen van de hond.</p>	<p>Het verliezen van de hond werd ervaren als het verliezen van een hechte relatie, met als gevolgen: shock, verdriet, schuldgevoel en depressie.</p>	<p>Specifiek gericht op hulphonden, die 24/7 in contact staan met de eigenaar, dus niet te generaliseren naar huisdier honden.</p> <p>Klein sample.</p>
4. Stanley, Conwell, Bowen & Van Orden, 2014	<p>Het beschrijven van de associatie tussen het hebben van een huisdier en eenzaamheid.</p> <p>Doelgroep: Bezoekers van huisartsen-praktijken, met de leeftijd van 60+.</p>	<p>Design: Cross-sectional survey data.</p> <p>N=830</p> <p>Eenmalige vragenlijst met 3 vragen over eenzaamheid, blije stemming en het hebben van een huisdier.</p>	<p>Mensen met een huisdier hadden significant minder eenzaamheidsgevoelens.</p> <p>Ouderen die alleen en zonder huisdier woonden hadden een verhoogde kans op het rapporteren van eenzaamheid.</p>		<p>Niet te generaliseren naar alle ouderen, alleen zij die hulp zoeken of nodig hebben.</p> <p>Zwak design, geen gevalideerde meetinstrumenten.</p> <p>Geen informatie bekend over welk soort huisdieren.</p>

Tabel 1. *Karakteristieken van Onderzoek naar Honden als Huisdieren (vervolg).*

Auteur(s)	Doel & doelgroep	Kenmerken van het onderzoek	Voordelige uitkomsten	Nadelige uitkomsten	Beperkingen
5. Raina, Waltner-Toews, Bonnet, Woodward & Abernathy, 1999	<p>Onderzoeken van de effecten van een huisdier op fysieke en psychologische gezondheid van ouderen en hun sociale netwerken.</p> <p>Doelgroep: Thuiswonende 65-plussers uit Ontario, Canada.</p>	<p>Design: Longitudinaal onderzoek. Telefonisch interview.</p> <p>T1: N=1054, baseline. T2: N=995, één jaar na T1.</p> <p>Instrumenten: Social Support Scale, Lexington Attachment to Pets Scale (LAPS), Activities of Daily Living (ADL) en vragen gericht op psychologisch welzijn en belangrijke levensgebeurtenissen.</p>	<p>Ouderen met huisdieren hadden hogere ADL scores dan die zonder huisdieren tijdens T2.</p> <p>ADL scores verslechterden meer bij ouderen die geen huisdier hadden dan bij ouderen die er wel één hadden.</p> <p>Er werd geen verschil in gezondheid gevonden tussen ouderen die tussen T1 en T2 een huisdier kwijt zijn geraakt, en ouderen waarbij dat niet het geval was.</p> <p>De relatie tussen ADL en social support werd niet significant beïnvloed door de aan- of afwezigheid van een huisdier.</p>		<p>Niet specifiek gericht op honden.</p>
6. Parslow, Jorm, Christensen, Rodgers & Jacomb, 2005	<p>Het identificeren van gezondheidsvoordelen geassocieerd met het hebben van een huisdier en de verantwoordelijkheid hiervan bij 60 tot 64-jarige Australiërs.</p>	<p>Design: Survey onderzoek. Eén meetmoment.</p> <p>N=2551</p> <p>Instrumenten: Short-Form Health Survey (SF-12), Goldbergs scales, PANAS (Stemming) en vragen over welzijn, fysieke en mentale gezondheid, persoonlijkheidstrekken, medicatie, het type huisdier en de mate van verantwoordelijkheid daarover.</p>	<p>Het hebben van een hond had geen significante invloed op het zorggebruik.</p>	<p>Hondeneigenaren rapporteerden significant slechtere fysieke gezondheid dan katteneigenaren of mensen zonder huisdieren.</p> <p>Eigenaren rapporteerden significant meer depressieve symptomen.</p>	<p>Niks bekend over de tijd dat het huisdier al in huis is.</p> <p>Niet specifiek gericht op honden.</p>

Tabel 1. *Karakteristieken van Onderzoek naar Honden als Huisdieren (vervolg).*

Auteur(s)	Doel & doelgroep	Kenmerken van het onderzoek	Voordelige uitkomsten	Nadelige uitkomsten	Beperkingen
7. Simons, Simons, McCallum & Friedlander, 2000	<p>Onderzoeken van de relatie tussen het hebben van een huisdier en de toekomstige gezondheid onder oudere Australiërs.</p> <p>Doelgroep: 60-plussers in Dubbo, New South Wales, Australië.</p>	<p>Design: Longitudinaal onderzoek.</p> <p>N=2805</p> <p>T1: Baseline T2: 24 maand na T1 T3: 48 maand na T1 T4: 72 maand na T1 T5: 96 maand na T1 T6: 110 maand na T1</p> <p>Instrumenten: Vragenlijsten over sociale steun, depressieve klachten, opleiding, cognitief functioneren, alcohol- en tabaksgebruik, medicatie, algemene medische geschiedenis, familie geschiedenis m.b.t. hartziektes, fysieke activiteit, dagelijkse activiteiten, gezondheid en het hebben van een huisdier.</p>	<p>Vrouwelijke huisdiereigenaren hadden significant minder kans om opgenomen te worden in een ziekenhuis.</p> <p>Geen verschillen tussen wel of geen huisdier op depressie, sterfte en zorggebruik.</p>	<p>Geen duidelijke beschrijving van de meetinstrumenten, met name m.b.t. de follow-up.</p> <p>Geen duidelijke gegevens over aantal participanten per meetmoment.</p> <p>Niet specifiek gericht op honden.</p>	

Tabel 1. *Karakteristieken van Onderzoek naar Honden als Huisdieren (vervolg).*

Auteur(s)	Doel & doelgroep	Kenmerken van het onderzoek	Voordelige uitkomsten	Nadelige uitkomsten	Beperkingen
8. Tucker, Friedman, Tsai & Martin, 1995	<p>Onderzoeken van de modellen van relaties tussen huisdieren en een betere gezondheid aan de hand van gearchiveerde data verzameld in het longitudinale onderzoek dat in 1921 opgestart is.</p> <p>Doelgroep: Participanten in de Terman Life Cycle Study, gemiddeld geboren in 1910.</p>	<p>Design: Archival prospective study van een longitudinaal onderzoek.</p> <p>N=1528</p> <p>Instrumenten en meetmomenten: Vragen over spelen met huisdieren (1977), gezondheid (1977), alcohol consumptie (1950 & 1960), roken (1991/1992), BMI (1940), sociale contacten (1977), educatie (1950), kindertijd (1922) en relatie met ouders (1940 & 1950).</p>	<p>Geen link tussen interactie met huisdieren en fysieke gezondheid onder thuiswonende ouderen.</p> <p>Geen verband tussen frequentie van contact met huisdieren en gezondheid.</p> <p>Degene die veel met huisdieren speelden hadden geen lagere overlijdenskans.</p>	<p>Geen nadelige effecten gevonden.</p>	<p>Ver uit elkaar liggende meetmomenten worden met elkaar vergeleken, hier kunnen ook andere factoren meespelen.</p> <p>Geen informatie over aantal participanten per meetmoment.</p> <p>Sample is te homogeen en niet te generaliseren.</p> <p>Er is geen zekerheid over de mate waarin spelen met een huisdier ook de band met het huisdier representeert.</p> <p>Niet specifiek gericht op honden.</p>
9. Krause-Parello, 2008	<p>Het beter leren begrijpen van de mechanismes die ervoor zorgen dat de band met een huisdier de algemene gezondheid bij oudere vrouwen vergroot.</p> <p>Doelgroep: Oudere vrouwen (55-84 jaar), eigenaar van kat of hond.</p>	<p>Design: Survey onderzoek.</p> <p>N=159</p> <p>Algemene gezondheid subschaal van PGWB Schedule, General Health Subscale, UCLA Loneliness scale en Pet Attachment Scale (PAS).</p> <p>Eénmalig meetmoment.</p>	<p>Wanneer eenzaamheid toenam, was er ook een significante toename in de band met het huisdier.</p>	<p>Een negatieve relatie tussen de band met het huisdier en de algemene gezondheid.</p>	<p>Niet specifiek gericht op honden.</p> <p>Resultaten kunnen dubbelzinnig geïnterpreteerd worden.</p>

Tabel 1. *Karakteristieken van Onderzoek naar Honden als Huisdieren (vervolg).*

Auteur(s)	Doel & doelgroep	Kenmerken van het onderzoek	Voordelige uitkomsten	Nadelige uitkomsten	Beperkingen
10. Branson, Boss, Cron & Turner, 2017	<p>Het vergelijken van verschillen in de levels van depressie symptomen, eenzaamheid en pet attachment tussen aan huis gebonden ouderen die een kat of hond hebben.</p> <p>Doelgroep: Participanten van Meals on Wheels van 60 jaar en ouder, die geen neurodegeneratieve ziektes hadden of hormonen slikten</p>	<p>Design: Cross-sectionele studie. .</p> <p>N=39</p> <p>GDS Short Form (depressie), R-UCLA- Loneliness Scale en vragen over de band met huisdier op een 10-punt likert schaal</p> <p>Éénmalig meetmoment.</p>	<p>Geen significante verschillen in eenzaamheid tussen katten- en honden eigenaren.</p> <p>Katteneigenaren rapporteerden significant minder depressieve symptomen dan honden eigenaren.</p> <p>Een hoog level van verbondenheid met zowel katten als honden suggereert het belang van huisdieren in een populatie van geïsoleerde, kwetsbare en aan huis gebonden ouderen.</p>		<p>Klein sample, limiteert de mogelijkheid om verschillen te vinden in levels van eenzaamheid tussen katten- en hondeneigenaren.</p> <p>Niet generaliseerbaar sasample.</p> <p>R-UCLA is een unidimensioneel meetinstrument, dit limiteert de capaciteit om naar de verschillende aspecten van eenzaamheid te kijken.</p>

Tabel 1. *Karakteristieken van Onderzoek naar Honden als Huisdieren (vervolg).*

Auteur(s)	Doel & doelgroep	Kenmerken van het onderzoek	Voordelige uitkomsten	Nadelige uitkomsten	Beperkingen
11. McConnel, Brown, Shoda, Stayton & Martin, 2011	Evaluëren of mensen positieve consequenties ervaren van het hebben van een huisdier en de sociale behoeftes waarin zij mogelijk voorzien.	<p>Design: Survey onderzoek (studie A & B). Lab experiment.</p> <p>Studie A: N=217, mensen die zich vrijwillig aanmelden voor de studie. Instrumenten: CES-D, UCLA, Rosenberg self-esteem scale, Cohen and Hoberman inventory, NEO-PI-R, attachment style by Bartholomew and Horowitz en vragen over geluk, sporten en fitness.</p> <p>Studie B: N=56, hondeneigenaren. Instrumenten: Zelfde vragenlijsten als studie 1, met een variant op de Basic Needs Scale, Dog Personality Questionnaire, Perceived Stress Scale en Social Need Measures.</p> <p>Voor beide studies was één meetmoment.</p>	<p>Studie A: Huisdiereigenaren hadden een betere eigenwaarde, waren fitter en sportten vaker, en waren minder eenzaam dan niet-eigenaren.</p> <p>Studie B: participanten rapporteerden minder depressie, minder eenzaamheid, betere eigenwaarde, groter subjectief geluk en minder waargenomen stress wanneer hun human social needs fulfillment en dog social needs fulfillment groter waren dan wanneer er niet in deze behoeften werd voorzien.</p>		Niet alle onderdelen specifiek gericht op honden.

Tabel 2. *Karakteristieken van Onderzoek naar Animal Assisted Activity.*

Auteur(s)	Doel & doelgroep	Kenmerken van het onderzoek	Voordelige uitkomsten	Nadelige uitkomsten	Beperkingen
12. LeRoux & Kemp, 2009	<p>Onderzoeken van het effect van een hond op de angst en depressie levels bij inwoners van een verzorgingstehuis.</p> <p>Doelgroep: Inwoners (65+) van een verzorgingstehuis in Zuid-Afrika.</p>	<p>Design: experimenteel onderzoek, random toegewezen aan de condities.</p> <p>N=16 (8 per conditie)</p> <p>AAA groep: elke week 30 minuten AAA, voor 6 weken. Controle groep doet niks.</p> <p>Instrumenten: Beck Depression Inventory (BDI) en Beck Anxiety Inventory (BAI).</p> <p>T1: Voor interventie. T2: Post-interventie, 6 weken na T1.</p>	<p>Geen significante verschillen tussen pre- en post-BAI scores bij de AAA groep.</p> <p>Significante verschillen tussen pre- en post-BDI voor de AAA groep.</p> <p>Toename in sociale interacties tussen de deelnemers in de AAA groep.</p> <p>Bij controle groep geen significante verschillen gevonden tussen de pre en post BDI en BAI.</p>	<p>Geen nadelige effecten gemeten.</p>	<p>Kleine aantal participanten.</p> <p>Geen follow-up.</p> <p>Alle participanten liepen met krukken of zaten in een rolstoel.</p>
13. Richeson, 2003	<p>Het testen van een AAT interventie ontwikkeld voor "Dementia Practice Guidelines for Treating Disturbing Behaviours".</p> <p>Doelgroep: Inwoners van 2 verzorgingstehuizen in New England. Dementie en minstens 3 aantekeningen van geagiteerd gedrag.</p>	<p>Design: Pilot onderzoek; quasi experimenteel time-series design.</p> <p>N=15</p> <p>Instrumenten: Mini Mental State Examination (MMSE), CMAI (geagiteerd gedrag), AAT flow sheet.</p> <p>T1: voor interventie, T2: na interventie, T3: follow up; 3 weken na T2.</p>	<p>Afname in geagiteerd gedrag.</p> <p>Significante toename in sociale interacties.</p> <p>Alertere en reactievere participanten tijdens de duur van de interventie.</p>	<p>Geen nadelige effecten gemeten.</p>	<p>Geen controlegroep.</p> <p>Klein aantal participanten.</p> <p>Slechte vrouw-man verdeling (14 om 1)</p>

Tabel 2. *Karakteristieken van Onderzoek naar Animal Assisted Activity (vervolg).*

Auteur(s)	Doel & doelgroep	Kenmerken van het onderzoek	Voordelige uitkomsten	Nadelige uitkomsten	Beperkingen
14. Francis, Turner & Johnson, 1985	<p>Testen of het bezoek van een huisdier in verzorgingstehuizen een positieve invloed heeft op verschillende factoren.</p> <p>Doelgroep: Inwoners van 2 verzorgingstehuizen in de VS.</p>	<p>Design: quasi-xperimenteel onderzoek.</p> <p>N=40</p> <p>Experimentele groep: N=21 8 weken wekelijks 3 uur lang bezoek van puppies</p> <p>Controle groep: N=19 8 weken wekelijks 3 uur lang bezoek van mensen.</p> <p>Instrumenten: Gestructureerd interview, Health Self-Concept Index, Affect Balance Scale (ABS), Observed Patient Behaviour Scale (OPB), Psychosocial Function Scale (PFS), Geriatric Rating Scale, Beck Depression Inventory (BDI) en een vraag over tevredenheid over het leven.</p> <p>T1: Voor interventie. T2: post-test, 8 weken na T1.</p>	<p>Significante verbetering van sociale interactie, psychosociaal functioneren, levenstevredenheid, mentaal functioneren, depressie, sociale competentie en psychologisch welzijn bij de experimentele groep.</p>	<p>Geen nadelige effecten gemeten.</p>	<p>Geen random verdeling over de condities.</p> <p>Niks gemeten voor lange termijn effecten.</p> <p>Niet recent onderzoek.</p> <p>Klein aantal participanten.</p>

Tabel 2. *Karakteristieken van Onderzoek naar Animal Assisted Activity (vervolg).*

Auteur(s)	Doel & doelgroep	Kenmerken van het onderzoek	Voordelige uitkomsten	Nadelige uitkomsten	Beperkingen
15. Banks & Banks, 2002	<p>Bepalen of AAT objectief eenzaamheid kan verbeteren bij mensen in een verzorgingstehuis.</p> <p>Doelgroep: Inwoners van 3 verzorgingstehuizen in Mississippi.</p>	<p>Design: quasi-experimenteel onderzoek.</p> <p>N=45 (15 per conditie)</p> <p>3 groepen: AAT-3: 3 x 30 minuten AAT in de week. 6 weken lang. AAT-1: 1 x 30 minuten AAT in de week. 6 weken lang. Controle groep.</p> <p>Instrumenten: Mini-Mental State Examination, Demographic and Pet History Questionnaire (DPHQ) en UCLA-LS.</p> <p>T1: voor interventie, T2: voor laatste sessie, T3: 6 weken na T1 (follow up)</p>	<p>Er was een significant verschil in UCLA-LS scores tussen de AAT-groepen en de controle groep.</p> <p>Geen significant verschil tussen AAT-1 en AAT-3.</p>	<p>Geen nadelige gevolgen gemeten.</p>	<p>Geen random toewijzing aan de condities.</p> <p>Klein aantal participanten.</p>

3.2 Kenmerken van de studies

De eerste categorie, over (honden als) huisdieren, bevatte 11 artikelen. Bestaande uit drie longitudinale studies, drie surveyonderzoeken, twee cross-sectionele onderzoeken, een observationeel onderzoek, een kwalitatief onderzoek en een archief studie gebaseerd op een longitudinaal onderzoek. Deze studies varieerden in aantal participanten van één tot 2805 en in tijdsduur van één meetmoment tot verschillende meetmomenten verdeeld over 70 jaar. Van de elf artikelen waren alleen artikel 2 en 3 specifiek gericht op honden. Van artikel 4 was er niet bekend over wat voor soort huisdieren het onderzoek ging. De overige artikelen gingen over verschillende soorten huisdieren, waaronder honden. Zes van de 11 artikelen hadden ouderen als doelgroep [4, 5, 6, 7, 9 & 10] de andere vijf onderzoeken waren op de algemene bevolking gericht [1, 2, 3, 8 & 11]. De gevonden artikelen binnen deze categorie bleken vooral over één of meer hoofdonderwerpen te gaan. Vijf artikelen gingen over de invloed van huisdieren op sociaal welzijn [1, 2, 4, 10 & 11]. Zes artikelen gingen over fysieke gezondheid [5, 6, 7, 8, 9 & 11]. En twee artikelen hadden betrekking op emotioneel welzijn [10 & 11]. Als laatste ging artikel 3 over het verliezen van een hulphond en kon daarmee niet in één van de drie hiervoor genoemde categorieën geplaatst worden. De gevonden studies varieerden sterk in kwaliteit, maar waren overwegend zwak. Problemen waar tegenaan gelopen werden waren: kleine samples [3 & 10], hoge drop-out [1], niet generaliseerbaar sample [3, 4, 8 & 10], niet gevalideerde meetinstrumenten [7 & 8] en onduidelijke methoden of design [7 & 8].

In de tweede categorie, gericht op Animal Assisted Activities, zijn vier studies gevonden [12, 13, 14 & 15]. Eén hiervan was een experimentele onderzoek [12] en drie hiervan waren quasi-experimentele onderzoeken [13, 14 & 15]. Alle vier de studies hadden als doelgroep ouderen in verzorgingstehuizen, waarvan drie van de vier gericht op verzorgingstehuizen in de Verenigde Staten. Het vierde onderzoek werd uitgevoerd in Zuid-Afrika [12]. Het aantal participanten varieerden van 15 tot 45 participanten, en daarmee gold voor alle onderzoeken dat er sprake was van een relatief klein sample. De duur van de interventies lag tussen de zes en negen weken. Artikel 13, 14 en 15 keken als uitkomstmaat naar het sociale welzijn van de participanten en artikel 12 deed onderzoek naar het emotionele welzijn. Ook in deze categorie waren de onderzoeken overwegend zwak van design. Artikel 12 had met 18 participanten een klein sample en verder was er geen sprake van een follow-up meetmoment. Artikel 13 had, naast een klein sample van 15 participanten, geen controlegroep. Zowel artikel 14 als 15 hadden een klein sample en er was bij beide geen sprake van random toewijzing aan de condities.

3.3 Gevonden uitkomsten van (honden als) huisdieren

Bij de artikelen over de effecten van (honden als) huisdieren kwamen uiteenlopende resultaten naar voren. Zoals eerder genoemd werden er voornamelijk relaties gemeten van huisdieren op sociaal welzijn, fysieke gezondheid en emotioneel welzijn. De gevonden effecten werden daarom in deze subcategorieën onderverdeeld.

3.3.1 Effecten van (honden als) huisdieren op sociaal welzijn

In de categorie effecten met betrekking op sociaal welzijn werden vier artikelen gevonden met positieve uitkomsten. Ten eerste bleek uit het onderzoek van McNicholas en Collis [2] dat er sprake was van meer sociale contacten in de conditie dat de onderzoekster vergezeld werd door de hond, dan wanneer deze niet aanwezig was. In het onderzoek werd gekeken naar verschillende interactie partners, namelijk: vrienden, bekenden en vreemden. Het gevonden effect bleek het sterkst bij vreemden en het zwakst bij vrienden. Hieruit lijkt geconcludeerd te kunnen worden dat het wandelen met een hond mogelijk kan leiden tot meer aanspraak van onbekende mensen omdat de hond zorgt voor een sociale katalysator effect. Dit houdt in dat de hond het sociale proces bevordert. Als het bovenstaande in de context van de eenzame ouderen geplaatst wordt, kan het uitlaten van een hond er mogelijk voor zorgen dat de ouderen meer aanspraak hebben. Mogelijk kan deze aanspraak ook zorgen voor langdurige sociale contacten, aangezien in het onderzoek van McNicholas en Collis [2] ook naar voren komt dat er na het uitvoeren van het experiment nog regelmatig een vorm van sociaal contact was met de mensen waar voor het eerst een vorm van sociaal contact mee was tijdens het experiment. Ten tweede vonden Stanley et al. [4] en McConnel et al. [11] dat er minder eenzaamheidsgevoelens waren wanneer de participanten in het bezit waren van een huisdier. Stanley et al. [4] kwamen tot deze conclusie door een groep oudere participanten, in de leeftijdscategorie van 60 jaar en ouder, drie vragen te stellen over het bezit van een huisdier, blije stemming en eenzaamheid. Hieruit bleek dat de ouderen met huisdieren significant minder eenzaamheid rapporteerden. Ook uit het onderzoek van McConnel et al. [11], bestaande uit twee kleinere onderzoeken, bleek dat mensen met huisdieren minder eenzaam zijn dan mensen zonder huisdieren en dat mensen met honden minder eenzaam waren als er voldaan werd aan de sociale behoefte die zij hadden aan honden. Deze resultaten kwamen naar voren uit de UCLA-Loneliness Scale en een variant op de Basic Needs Scale speciaal gericht op honden. Deze resultaten duiden er op dat er factoren zijn die ertoe leiden dat bij het hebben van een huisdier minder eenzaamheidsgevoelens ervaren worden dan wanneer participanten wel een huisdier hebben. Echter kwam er uit de onderzoeken niet duidelijk naar

voren wat hier de oorzaak voor was. Ten derde liet het onderzoek van Krause-Parello [9] zien dat wanneer de eenzaamheidsgevoelens bij de oudere, vrouwelijke participanten hoger zijn, er een hechtere band met het huisdier werd gerapporteerd. Dit geeft in principe niets weg over de effecten van huisdieren op eenzaamheid, maar geeft wel aan dat er toenadering werd gezocht bij het huisdier op het moment dat participanten zich eenzaam voelen. Echter kan dit resultaat ook op een andere manier geïnterpreteerd worden, namelijk dat de participanten met een hechtere band met het huisdier eenzamer zijn.

3.3.2 Effecten van (honden als) huisdieren op fysieke gezondheid

Drie artikelen vonden positieve uitkomsten op algemene en fysieke gezondheid bij participanten met (honden als) huisdieren, twee artikelen vonden negatieve uitkomsten. Ten eerste werd in het onderzoek van Raina et al. [5] gevonden dat ouderen in het bezit van een huisdier hogere ADL scores hadden dan de leeftijdsgenoten zonder huisdier. Verder bleek dat de achteruitgang op ADL langzamer ging bij de groep met huisdieren dan bij de groep zonder huisdieren. Dit geeft aan dat er een verband is tussen het hebben van een huisdier en de mate waarin ouderen in staat zijn om dagelijkse activiteiten uit te blijven voeren. Echter is ook hier geen onderzoek gedaan naar welke factoren daar precies invloed op hebben, maar het wijst wel uit dat huisdieren een positieve rol kunnen spelen in het behouden van de vitaliteit van ouderen. In het verlengde hiervan lieten ook McConnel et al. [11] zien dat mensen met een huisdier fitter en gezonder zijn, echter was dit onderzoek specifiek uitgevoerd op de algemene populatie. In het onderzoek van Simons et al. [7] werd gevonden dat vrouwelijke huisdiereigenaren van 60 jaar of ouder minder vaak in het ziekenhuis opgenomen werden dan niet-eigenaren. Dit kan er wederom op wijzen dat huisdiereigenaren gezonder zijn en daarom minder medische hulp nodig hebben.

Contrasterend met het bovenstaande werden er ook negatieve uitkomsten gevonden op ADL en gezondheid. Zo werden in het onderzoek van Parslow et al. [6] honden- en katteneigenaren, en niet-eigenaren met elkaar vergeleken, en bleek dat hondeneigenaren een slechtere fysieke gezondheid hadden dan mensen met katten of zonder huisdier. Hieruit kan worden opgemaakt dat er sprake is van verschil in gevonden uitkomsten tussen verschillende soorten huisdieren en dat er factoren zijn die de gevonden verschillen veroorzaken. Ten tweede werd in het onderzoek van Krause-Parello [9] een negatieve relatie gevonden tussen de band met het huisdier en de algemene gezondheid. Dit houdt in dat hoe sterker de band met het huisdier werd, hoe slechter de algemene gezondheid van de eigenaar werd. Het laatste

onderzoek dat gekeken heeft naar ADL en gezondheid is het artikel van Tucker et al. [8], deze vond noch positieve noch negatieve uitkomsten met betrekking tot deze uitkomstmaten.

3.3.3 Effecten van (honden als) huisdieren op emotioneel welzijn

In de categorie over depressieve symptomen en gevoelens was er één artikel die een positieve uitkomst liet zien en drie artikelen die negatieve uitkomsten lieten zien. Het artikel van McConnel et al. [11] liet zien dat er sprake was van minder depressieve gevoelens wanneer mensen werden voorzien in de behoefte aan contact met honden. Dit suggereert dat er bij de hond sprake moet zijn van bepaalde eigenschappen die een positieve invloed hebben op de depressie gevoelens van mensen. Hier werd in het artikel echter geen onderzoek naar gedaan.

Als eerste negatieve uitkomst liet het onderzoek van Kwong en Bartholomew [3] zien dat het verliezen van een hulphond negatieve en depressieve gevoelens met zich meebrengt. Als dit gekoppeld werd aan het hebben van een hond als huisdier voor eenzame ouderen, moet er rekening mee gehouden worden dat de hond kan overlijden en dat dit negatieve gevolgen kan hebben voor het welzijn van de kwetsbare groep ouderen. Ten tweede bleek uit het onderzoek van Parslow et al. [6] dat er significant meer depressie symptomen gemeten werden bij huisdiereigenaren dan bij niet-eigenaren. Branson et al. [10] keken naar het verschil in depressieve gevoelens tussen katten- en hondeneigenaren en concludeerden dat hondeneigenaren meer depressieve gevoelens ervoeren dan katteneigenaren. Hieruit kon opgemaakt worden dat er factoren zijn die het hebben van een hond met zich meebrengt die ervoor zorgen dat hondeneigenaren depressiever zijn dan katteneigenaren en niet-eigenaren.

3.3.4 Overige effecten van (honden als) huisdieren

Buiten de effecten op de hierboven beschreven subcategorieën kwamen er nog een aantal positieve uitkomsten naar voren. Zo kwam in het artikel van Kwong en Bartholomew [3] naar voren dat mensen over het algemeen een sterke band met de hulphond hadden en dat ze veel plezier beleefden aan het verzorgen van de hond. Ook in Branson et al. [10] lieten zien dat participanten een hoge mate van verbondenheid voelden met hun huisdier, ongeacht of dit een hond of een kat was. En als laatste bleek uit het onderzoek van McConnel et al. [11] dat mensen met een huisdier een hogere eigenwaarde hadden en dat mensen met een hond minder gevoelig waren voor de negatieve gevoelens gevolgd op afwijzing.

3.4 Gevonden uitkomsten van Animal Assisted Activities

Er werden vier artikelen gevonden die onderzoek deden naar Animal Assisted Activities en de effecten hiervan. Alle vier de onderzoeken waren positief over het concept van AAA. Dit kan er echter mogelijk mee te maken hebben dat geen van de gevonden onderzoeken specifiek op zoek zijn gegaan naar negatieve uitkomsten. De onderzoeken van LeRoux en Kemp [12], Richeson [13] en Francis et al. [14] lieten een toename zien in sociale interacties tussen de participanten die meededen aan de Animal Assisted Activities. Dit was een positieve uitkomst omdat de sociale interacties mogelijk de eenzaamheid onder ouderen kunnen verminderen door de drempel voor verdere sociale contacten te verlagen. Dit blijkt ook uit het onderzoek van Banks en Banks [15] waarin minder eenzame gevoelens werden gemeten bij de participanten die de AAA volgden dan bij de controlegroep. In de categorie gericht op depressieve gevoelens bleek uit artikel 12 en 14 dat er betere scores gemeten werden op de BDI na het deelnemen aan de AAA. Dit houdt in dat er bij de ouderen minder depressieve symptomen werden gemeten na de activiteiten met de honden en kan betekenen dat de AAA elementen bevat die depressie tegenwerken. Andere positieve uitkomsten die gevonden werden waren alertere en actievere participanten en een afname in geagiteerd gedrag in het onderzoek van Richeson [13]. Als laatste laat het onderzoek van Francis et al. [14] een verbetering zien in het psychosociaal functioneren, de levenstevredenheid, het mentaal functioneren, de sociale competentie en het psychologisch welzijn na het volgen van de AAA. Dit duidt er op dat de Animal Assisted Activities een positieve invloed heeft op verschillende factoren die samenhangen met eenzaamheid onder ouderen.

4. Discussie

4.1 Onderzoeksvragen

Zoals uit de resultatensectie blijkt werden er, in vergelijking met Animal Assisted Activities, meer literatuur gevonden over honden als huisdieren of huisdieren in het algemeen. Van de gevonden onderzoeken was de kwaliteit overwegend slecht. Dit had te maken met een te klein aantal participanten, niet valide meetinstrumenten, zwakke onderzoeksontwerpen of veroudering van het onderzoek. In de literatuur werd gezocht naar antwoorden op de onderzoeksvragen.

4.1.1 Positieve uitkomsten van een (hond als) huisdier

De eerste onderzoeksvraag was “Wat laat onderzoek zien over de positieve en negatieve effecten van een hond als huisdier bij ouderen?”. De literatuur laat op dit gebied gemengde resultaten zien. Terugkerende positieve uitkomsten waren een afname in eenzaamheidsgevoelens of het vergroten van het aantal sociale interacties, en positieve uitkomsten met betrekking tot de algemene gezondheid. Als eerste houden de toename in sociale interacties en afname in eenzaamheidsgevoelens mogelijk verband met elkaar. Vergelijkbare resultaten kwamen namelijk naar voren in het artikel van Steverink (2002), daarin werd genoemd dat ouderen met weinig sociale contacten het meest eenzaam zijn. Ten tweede werd de toename in sociale contacten mogelijk veroorzaakt door het sociale katalysator effect dat aangehaald werd door McNicollas en Collis (2000). De hond nam in dat geval de barrière weg en vormde een makkelijk aanknopingspunt voor een gesprek. Ten derde werd er een afname in eenzaamheidsgevoelens in het algemeen gevonden, dit duidt er op dat er bepaalde factoren zijn die gekoppeld zijn aan huisdieren die de eigenaar minder eenzaam liet voelen. Enders-Slegers (2000) pleit ervoor dat dit komt door het gevoel van sociale steun en vriendschap. Ten vierde werd gevonden dat huisdiereigenaren grotendeels positievere uitkomsten lieten zien op de algemene gezondheid. Dat kan er bijvoorbeeld mee te maken hebben dat bepaalde huisdieren, waaronder honden, aandacht nodig hebben in de vorm van wandelingen, uitlaten en spelen. Dit kan er toe leiden dat de ouderen meer beweging kregen en daardoor actiever blijven (Enders-Slegers, 2008). In het verlengde hiervan werd gevonden dat ouderen beter in staat zijn om dagelijkse activiteiten uit te voeren wanneer zij in het bezit waren van een huisdier, echter kan dit ook een vertekend beeld geven, gezien hulphonden er op getraind zijn om te assisteren bij het uitvoeren van deze activiteiten. Als zesde werd gevonden dat er een afname in depressieve gevoelens was onder huisdiereigenaren.

Mogelijkerwijs is dit een gevolg van de afname van eenzame gevoelens, gezien depressie een gevolg van eenzaamheid kan zijn (Ernst & Cacioppo, 1999). Verdere gevonden positieve uitkomsten van het hebben van een huisdier of een hond waren het hebben van een betere eigenwaarde, het ervaren van minder stress, een afname in het gevoel van afwijzing en plezierbeleving aan de verzorging van het huisdier.

4.1.2 Negatieve uitkomsten van een (hond als) huisdier

Er werden ook negatieve uitkomsten gevonden met betrekking tot het hebben van een hond of huisdier in het algemeen. Een eerste negatieve uitkomst die gevonden werd was een slechtere fysieke gezondheid voor ouderen met een hond, in vergelijking met katteneigenaren of niet-eigenaren. Een mogelijke verklaring hiervoor kan worden gezocht in de energie die het kost om een hond te verzorgen. Een hond moet bijvoorbeeld uitgelaten worden, dit kan onder andere veel energie vragen of problemen met lopen veroorzaken, zeker voor mensen die wegens eerdere blessures al slecht te been zijn. Ten tweede werd gevonden dat hoe hechter de band met het huisdier was, hoe slechter de algemene gezondheid was. Hier kan ten opzichte van het hierboven genoemde punt nog aan toegevoegd worden dat huisdieren bepaalde bacteriën met zich mee kunnen dragen die schadelijk kunnen zijn voor mensen. Een voorbeeld hiervan is de “*helicobacter pylori*-bacterie”, deze kan maagklachten veroorzaken die variëren in ernst (Haesebrouck et al., 2009). Ook kunnen mogelijke allergieën voor huisdieren meespelen in de slechtere gezondheid. Ten derde werd gevonden dat huisdiereigenaren meer depressieve symptomen vertoonden dan niet-eigenaren, echter werden er geen causale verbanden gevonden tussen huisdieren en depressie. Als laatste werd gevonden dat het verliezen van een hond aanvoelt als het verliezen van een hechte relatie, met als gevolgen shock, schuldgevoel en depressie.

4.1.3 Positieve uitkomsten van Animal Assisted Activities

De tweede deelvraag luidt: “Wat laat onderzoek zien over de positieve en negatieve effecten van Animal Assisted Activities bij ouderen?”. Opvallend was dat de vier gevonden onderzoeken uitsluitend positieve effecten lieten zien. Mogelijk heeft dit te maken met de kwaliteit van het concept, maar uit de onderzoeken kwam ook naar voren dat er niet actief op zoek is gegaan naar negatieve uitkomsten en eventuele haken en ogen van de Animal Assisted Activities. De eerste gevonden positieve uitkomst was dat er minder eenzaamheidsgevoelens en meer sociale interacties gemeten werden in alle artikelen. De participanten zochten contact met zowel de honden, de begeleiders en elkaar. Hieruit kan blijken dat de honden de stap voor

de participanten om contact met elkaar te zoeken kleiner maken. Echter was het door de designs van de onderzoeken onduidelijk of de gemeten effecten ook daadwerkelijk aan het effect van de AAA toegekend konden worden. Voorbeelden hiervan zijn de afwezigheid van controle groepen of random toewijzing in sommige gevallen. Daardoor kunnen de gevonden effecten ook andere oorzaken hebben, zo geven Perlman en Peplau (1981) aan dat het opzoeken van sociale contacten de makkelijkste oplossing tegen eenzaamheid is. In dit geval zou het dus kunnen zijn dat de eenzaamheid afneemt doordat de participerende ouderen bij elkaar in een ruimte worden gezet. Een tweede positieve uitkomst die gevonden werd is dat de ouderen alerter en reactiever waren en minder geagiteerd gedrag vertoonden wanneer er deelgenomen was aan de AAA. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat participanten tijdens de AAA meer geprikkeld worden en daardoor alerter zijn. Verder zou het mogelijk zijn dat het geduld dat nodig is om met de honden te werken meegenomen werd naar buiten de activiteiten, waardoor geagiteerd gedrag afnam. Als laatste kwam naar voren dat de levenstevredenheid toegenomen was. Dit kan bijvoorbeeld zijn doordat de ouderen nu invulling aan hun tijd kunnen geven waar dit eerder mogelijk niet mogelijk was. Smith, Kielhofner en Watts (1986) toonden aan dat er een sterke positieve correlatie was tussen recreatieve activiteiten en levenstevredenheid en kunnen daarmee de bovengenoemde verklaring ondersteunen.

4.2 Opvallende uitkomsten

Tijdens het onderzoek vielen er een aantal zaken op in de gevonden literatuur. Het eerste wat opviel waren de gevonden tegenstrijdigheden in de literatuur. Deze tegenstrijdigheden kwamen met name naar voren in de categorieën emotioneel welzijn en algemene gezondheid. Mogelijkerwijs heeft dit te maken met de doelgroepen van de onderzoeken. De onderzoeken werden uitgevoerd bij verschillende leeftijdsgroepen in verschillende landen en het is mogelijk dat deze groepen niet met elkaar te vergelijken zijn qua denkwijze of fysieke staat. McSweeney (2002) haalt aan dat er verschillen bestaan tussen culturen en merkte op dat dit ook zorgde voor verschillende uitkomsten op de gemeten concepten. Verder viel de stelligheid waarmee de artikelen de gevonden resultaten beschreven op. De auteurs benoemden hun resultaten in veel gevallen op een manier die causale verbanden suggereerden, terwijl in de meeste gevallen tweezijdig gemeten was en hiermee dus alleen sprake kan zijn van een correlationele relatie. Deze manier van noteren wekte de suggestie dat resultaten veelbelovender zijn dan ze daadwerkelijk zijn. Als laatste viel het op dat de gevonden literatuur relatief oud was en dat er weinig recent werk over de inzet van dieren bij

eenzame ouderen gevonden werd. Dit viel op gezien er nog maar weinig literatuur bekend is over dit onderwerp en onderzoek hierover relevante inzichten kan bieden.

4.3 Limitaties

De grootste limitatie aan het huidige onderzoek was dat het onderzoek maar door één onderzoeker uitgevoerd werd. Dit houdt in dat er een belangrijke controle functie mist. Zo kan het gebeurd zijn dat er bepaalde zoektermen over het hoofd gezien werden, of dat de in- en exclusiecriteria onvolledig waren of onjuist toegepast werden. Verder bestaat de kans dat er gaten zijn gevallen in de systematische aard van het onderzoek. Hierdoor bestaat het gevaar dat resultaten en effecten verkeerd geïnterpreteerd zijn.

4.4 Aanbevelingen

Aan de hand van de resultaten van het huidige onderzoek kunnen er een aantal aanbevelingen voor toekomstig onderzoek gedaan worden. Ten eerste is het aan te raden om vervolgonderzoek te doen naar welke factoren een huisdier of AAA met zich meebrengt die de gevonden resultaten veroorzaken. Zo werd er bijvoorbeeld uit de onderzoeken duidelijk dat er minder sprake was van eenzaamheid bij huisdiereigenaren, echter werd dan niet duidelijk waar dit precies door kwam. Ten tweede wordt het aangeraden om onderzoek te doen naar de mogelijke nadelige uitkomsten van honden als huisdieren of huisdieren in het algemeen en AAA. De huidige onderzoeken zijn namelijk vooral gefocust op de positieve uitkomsten en laten het specifiek meten van de negatieve uitkomsten achterwege. Hierbij kan gedacht worden aan de risico's die huisdieren met zich mee kunnen brengen voor ouderen, zoals fysieke controle over het huisdier, mogelijke valincidenten, de impact van de dagelijkse verzorging of de invloed van vergeetachtigheid op de opvoeding van het huisdier. Ten derde is het nodig dat er onderzoek gedaan wordt van betere kwaliteit. Er wordt aangeraden om betere en duidelijker uitgelegde onderzoeksdesigns te gebruiken. Verder is het voor de AAA categorie van belang dat er onderzoeken uitgevoerd worden met randomisatie, controle groepen en follow-ups, op deze manier wordt inzicht verkregen in lange termijn effecten en andere invloeden die mogelijk meespelen in de resultaten. Verder zou diepgaander vooronderzoek over de situaties in de verzorgingstehuizen nuttige inzichten kunnen bieden om de resultaten mee te vergelijken.

4.5 Conclusie

Uit het huidige onderzoek kan met name geconcludeerd worden dat er behoefte is aan meer onderzoek specifiek gericht op de inzet van (hulp)honden bij eenzame ouderen, hier ontbreekt namelijk nog veel literatuur over. De grootste aanbeveling is om meer vervolgonderzoek te doen naar onder andere de onderliggende factoren in de interventies of de mogelijke nadelen van de inzet van dieren. Dit vervolgonderzoek dient voorzien te zijn van een goed onderzoeksdesign en een duidelijke rapportage. Vanwege de kwaliteit van de gevonden literatuur kunnen er geen stellige conclusies getrokken worden. Echter laten de onderzoeken naar Animal Assisted Activities veelbelovende resultaten zien.

Referenties

- Anderson, W. P., Reid, C. M., & Jennings, G. L. (1992). Pet ownership and risk factors for cardiovascular disease. *Medical Journal of Australia*, 157, 298–301.
- Banks, M. R., & Banks, W. A. (2002). The effects of animal-assisted therapy on loneliness in an elderly population in long-term care facilities. *The journals of gerontology series A: biological sciences and medical sciences*, 57(7), M428-M432.
- Branson, S. M., Boss, L., Cron, S., & Turner, D. C. (2017). Depression, loneliness, and pet attachment in homebound older adult cat and dog owners. *Journal of Mind and Medical Sciences*, 4(1), 38-48.
- Cacioppo, J. T., Hughes, M. E., Waite, L. J., Hawkley, L. C., & Thisted, R. A. (2006). Loneliness as a specific risk factor for depressive symptoms: Cross-sectional and longitudinal analyses. *Psychology and Aging*, 21(1), 140–151. <https://doi.org/10.1037/0882-7974.21.1.140>
- Dembicki, D., & Anderson, J. (1996). Pet ownership may be a factor in improved health of the elderly. *Journal of Nutrition for the Elderly*, 15, 15–31.
- Dugan, E., & Kivett, V. R. (1994). The importance of emotional and social isolation to loneliness among very old rural adults. *Gerontologist*, 34, 340-346.
- Enders-Slegers, J. M. P. (2000). Een leven lang goed gezelschap. *Empirisch onderzoek naar de betekenis van gezelschapsdieren voor de kwaliteit van leven van ouderen*. [Life-long good company. Empirical research of the meaning of companion animals for life quality of elderly people] [dissertation]. Utrecht, The Netherlands: University of Utrecht.
- Enders-Slegers, M. J. (2008). Een beestenboel in de Nederlandse zorginstellingen?. *Denkbeeld*, 20(3), 28-31.
- Ernst, J. M., & Cacioppo, J. T. (1999). Psychological Perspectives on Loneliness. *Applied & Preventive Psychology*, 8(1), 1–22.
- Fokkema, C. M., & Van Tilburg, T. G. (2007). Zin en onzin van eenzaamheidsinterventies bij ouderen. *Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie*, 2007, 38(4), 161-177.
- Francis, G., Turner, J. T., & Johnson, S. B. (1985). Domestic animal visitation as therapy with adult home residents. *International Journal of Nursing Studies*, 22(3), 201-206.
- Gilbey, A., McNicholas, J., & Collis, G. M. (2007). A longitudinal test of the belief that companion animal ownership can help reduce loneliness. *Anthrozoos*, 20(4), 345–353. <https://doi.org/10.2752/089279307X245473>
- Haesebrouck, F., Van Immerseel, F., Hermans, K., Martel, A., Ducatelle, R., & Pasmans, F. (2007). Biofilms: betekenis voor de behandeling en bestrijding van bacteriële infecties bij huisdieren. *Vlaams Diergeneeskundig Tijdschrift*, 76(5), 331.
- Jakobsson, U., & Hallberg, I. R. (2005). Loneliness, fear, and quality of life among elderly in Sweden: a gender perspective. *Aging Clinical and Experimental Research*, 17(6), 494–501. <https://doi.org/10.1007/BF03327417>
- Krause-Parello, C. A. (2008). The mediating effect of pet attachment support between loneliness and general health in older females living in the community. *Journal of Community Health Nursing*, 25(1), 1-14.

- Kwong, M. J., & Bartholomew, K. (2011). "Not just a dog": An attachment perspective on relationships with assistance dogs. *Attachment & human development*, 13(5), 421-436.
- Le Roux, M.C., & Kemp, R. (2009) Effect of a companion dog on depression and anxiety levels of elderly residents in a long-term care facility. *Psychogeriatrics* 9(1). 23-26.
- McConnell, A. R., Brown, C. M., Shoda, T. M., Stayton, L. E., & Martin, C. E. (2011). Friends with benefits: on the positive consequences of pet ownership. *Journal of personality and social psychology*, 101(6), 1239.
- McNicholas, J., & Collis, G. M. (2000). Dogs as catalysts for social interactions: Robustness of the effect. *British Journal of Psychology*, 91(1), 61-70.
- McSweeney, B. (2002). Hofstede's model of national cultural differences and their consequences: A triumph of faith-a failure of analysis. *Human relations*, 55(1), 89-118.
- Parslow, R. A., Jorm, A. F., Christensen, H., Rodgers, B., & Jacomb, P. (2005). Pet ownership and health in older adults: Findings from a survey of 2,551 community-based Australians aged 60–64. *Gerontology*, 51(1), 40-47.
- Perlman, D., & Peplau, L. A. (1981). Toward a social psychology of loneliness. *Personal relationships*, 3, 31-56.
- Raina, P., Waltner-Toews, D., Bonnet, B., Woodward, C., & Abernathy, T. (1999). Influence of companion animals on the physical and psychological health of older people: An analysis of a one year longitudinal study. *Journal of the American Geriatrics Society*, 47, 323–329.
- Richeson, N. E. (2003). Effects of animal-assisted therapy on agitated behaviors and social interactions of older adults with dementia. *American Journal of Alzheimer's Disease & Other Dementias*, 18(6), 353-358.
- Rijksoverheid. (2018) *Aanpak eenzaamheid*. Verkregen van: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/eenzaamheid/aanpak-eezaamheid>
- Simons, L. A., McCallum, J., Friedlander, Y., & Simons, J. (2000). Healthy ageing is associated with reduced and delayed disability. *Age and Ageing*, 29(2), 143-148.
- Smith, N. R., Kielhofner, G., & Watts, J. H. (1986). The relationships between volition, activity pattern, and life satisfaction in the elderly. *American Journal of Occupational Therapy*, 40(4), 278-283.
- Stanley, I. H., Conwell, Y., Bowen, C., & Van Orden, K. A. (2014). Pet ownership may attenuate loneliness among older adult primary care patients who live alone. *Aging & mental health*, 18(3), 394-399.
- Steverink, N. (2002). Sociale relaties van ouderen. *Handboek Psychologie van de volwassen ontwikkeling en veroudering*. Assen: Koninklijke Van Gorcum, 413-32.
- Tornstam, L. (1992). Loneliness in marriage. *Journal of Social and Personal Relationships*, 9, 197-217.
- Tucker, J. S., Friedman, H. S., Tsai, C. M., & Martin, L. R. (1995). Playing with pets and longevity among older people. *Psychology and aging*, 10(1), 3.
- van Beuningen, J., & de Witt, S. (2016). *Eenzaamheid in Nederland*. Verkregen van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2016/38/eezaamheid-in-nederland>

van Tilburg, T., & de Jong Gierveld, J. (2007). *Zicht op eenzaamheid: achtergronden, oorzaak en aanpak*.

Volksgezondheid en Zorg. (2016). *Eenzaamheid*. Verkregen van:
<https://www.volksgezondheidszorg.info/onderwerp/eenzaamheid/cijfers-context/huidige-situatie#node-eenzaamheid-naar-leeftijd>

Volksgezondheid en Zorg. (2016). *Levensverwachting*. Verkregen van:
<https://www.volksgezondheidszorg.info/onderwerp/levensverwachting/cijfers-context/huidige-situatie>

Volksgezondheid en Zorg. (2016). *Vergrijzing*. Verkregen van:
<https://www.volksgezondheidszorg.info/onderwerp/bevolking/cijfers-context/vergrijzing>

Wells, D. L. (2009). The Effects of Animals on Human Health and Well-Being. *Journal of Social Issues*, 65(3), 523–543. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2009.01612.x>

Zorg tegen eenzaamheid. (2018) *Huisdier op bezoek*. Verkregen van:
<http://www.zorgtegeneenzaamheid.nl/huisdier-op-bezoek/>